

Pohádka v televizi společné povídání nenahradí

To, co my dospělí zvládneme automaticky, se malé děti teprve učí. S PhDr. Miroslavou Schöffelovou jsem mluvila o tom, jak se děti učí rozlišovat první a poslední hlásku slova a jaké hry můžeme využít k tomu, aby se to podařilo.

Budeme si povídat o fonemickém sluchu. O co se jedná?

Nejprve bych se ráda zastavila u termínu jako takového. Osobně nejsem zastáncem označení fonemický sluch, protože to evokuje myšlenku, že dítě má něco slyšet. Spíše bych použila termín fonemické uvědomování. Jedná se v podstatě o uvědomění si formy slova, tedy nejen obsahu, ale také jeho hláskové struktury, pochopení skutečnosti, že slova kromě významu mají zvukovou formu. V praxi to vypadá tak, že dítě například pozná první a poslední hlásku slova a že je schopno říci, jaká hláska je uprostřed slova. Také jde o to, že dítě pochopí, že výměna hlásky úplně změní význam slova. Dítě, které má rozvinuté fonemické uvědomování, také chápe, že obsah a forma slova se mohou lišit. Když se zeptáte předškolního dítěte, jestli je delší slovo had, nebo žížala, obvykle vám odpoví, že had. Odpoví tak proto, že ještě nemá rozvinuté fonemické uvědomování a drží se pouze obsahu slova.

Jak je možné, že dítě nerozlišuje jednotlivé hlásky?

Setkáváme se s tím u předškoláků, protože forma slova je něco, čím se člověk nemá důvod zabývat. Jedná se o dovednost, která je získaná a je nutné se jí naučit, není to nic, s čím bychom se rodili. Například u negramotných lidí se fonemické uvědomování nevyvine nikdy. Pokud se člověk neučí číst a psát, nemá nejmenší důvod se zabývat tím, jakou má slovo formu, kolik má hlásek a podobně. Drží se vý-

znamu. U dětí z naší kultury se vyvíjí v průběhu předškolního věku tato dovednost i spontánně, jak se setkávají s psanou formou řeči i pomocí různých říkanek, her a aktivit v mateřské škole. Případně se ptají rodičů, co je kde napsané, nebo jim rodiče předčítají. Zpravidla se ale jedná o spontánní, nesystematické poznatky. Dítě je před vstupem do školy většinou schopné určit některé první a poslední hlásky. Zpravidla ale nemá rozvinuté fonemické uvědomování plně a systematicky. Pak může mít potíže s psanou formou jazyka ve škole, která nasedá na ne zcela rozvinutý fonologický systém.

Jak poznám, že má dítě v této oblasti potíže?

Varovné signály je možné vidět už v útlém věku, především v oblasti jazyka a řeči, když se děti začínají učit. Odchylky se projevují již ve věku dvou až dvou a půl let. Poznáme to tak, že dítě později nebo hůře mluví. Nejde o to, že by dítě špatně vyslovovalo. Dítě spíše používá špatné gramatické vazby, mluví později než děti srovnatelného věku, má narušenou

větnou stavbu. Většinou to vidíme tehdy, když dítě srovnáváme s vrstevníky.

Rizikové jsou především děti s opožděným nebo narušeným vývojem řeči, zejména s dysfázií. Samozřejmě se tato vada rozvinout nemusí, ale jakmile se objeví nějaké problémy v řeči, měli by to rodiče více sledovat. Na pozoru by se měli mít i rodiče se specifickou poruchou učení, tam je riziko tohoto deficitu čtyřikrát až sedmkrát vyšší. Co se týká přímo potíží v oblasti fonemického uvědomování, jsou dnes již dostupné diagnostické nástroje, které deficit odhalí v předškolním věku. Takovou diagnostiku by měl udělat klinický logoped nebo pedagogicko-psychologická poradna v rámci diagnostiky školní zralosti. U rizikových dětí bych rodičům doporučila si takovou diagnostiku vyžádat, protože ne vždy je v rámci rychlého screeningu provedena.

Souvisí nedostatečné fonemické uvědomování s nějakou poruchou, nebo jde o vývojovou záležitost?

Nedostatečné fonemické uvědomování souvisí především se specifickou poruchou učení, v dřívější terminologii hlavně s dyslexií a dysortografií. Tato souvislost je již prokázána. Podobné deficity nacházíme také u dětí s dysfázií, kde je kromě jiného narušen celý fonologický systém. Existuje dokonce teorie, že se jedná o stejný deficit, který se u dysfázie projevuje v mluvené formě řeči, zatímco u dyslexie v psané. V každém případě je zjevné, že základ dyslexie je v jazykovém deficitu, a to mimo jiné ukazuje právě i souvislost s dysfázií.

Jazyk je komplexní systém, kde jednotlivé složky nejsou oddělené, ale naopak se neustále vzájemně ovlivňují. Je-li deficit v jedné z oblastí, má to vliv na ostatní roviny jazyka.

Kolik dětí v populaci má tento problém?

To se dá jen těžko říci, protože přesné statistiky nemáme. Poměr dětí, které mají ve škole potíže s učením, se pohybuje dlouhodobě okolo 20 %, a z toho kolem 75 % dětí má potíže se čtením. Přesné počty dětí, které mají potíže v oblasti fonemického uvědomování, neznáme, také proto, že diagnostika tohoto deficitu je u nás dosud spíše v počátcích a ještě stále se u nás stává, že dyslektické dítě je odhaleno až na prvním stupni základní školy, kde deficit sice přetrvává, ale má už poněkud jinou podobu.

Tvrdí se, že na to, jak současná děti vyslovují a mluví, mají velký vliv současná média. Že tím, že děti sedí u tabletů a počítačů, se jejich řeč blokuje, nerozvíjí. Jak to je?

Tento názor slyším často, ale neznám konkrétní výzkumy, které by to dokládaly. Každému je asi jasné, že pohádka v televizi nebo počítačová hra nenahradí interakci s rodičem či společné čtení, které má na rozvoj řeči velmi silně pozitivní vliv. Osobně bych ale médiím a moderní technologiím nepřikládala pouze negativní význam. Technický pokrok nemůžeme zastavit a není nutné dětem tyto věci zcela odpírat. Je to jen otázka míry a toho, co s těmito technologiemi dělají. Tablety a počítače lze využít třeba i na rozvoj řeči. Velmi důležitý je také postoj rodičů k těmto technologiím – jak a na co je oni sami využívají a na co dovolí dětem, aby je využívaly ony.

Souvisejí spolu řeč a pohyb? A pokud ano, tak jak?

Řeč a pohyb spolu určitě souvisejí. Když se podíváte na děti, které začínají číst a psát, což je v podstatě řeč, jen v psané formě, vidíte, že dokud si tyto dovednosti nezautomatizují, čtou a píšou celým tělem, protože je více zapojena mozková hemisféra, která ovládá pohyb. A mozek postupně odevzdává kompetence levé, řečové hemisféře, ve které jde spíše o jazykové zpracování.

Má fonemické uvědomování vliv na to, jak dítě mluví, vyslovuje?

Zpravidla ano. Již jsem zmínila, že deficit ve fonologickém systému, kam fonemické uvědomování patří, je přítomno u narušeného vývoje řeči, zejména dysfázie. Jedná se o komplexní a složitou diagnózu, ale chybná výslovnost je jedním ze symptomů. Nejde jen o to, že dítě nedokáže danou hlásku správně vyslovit, obtíž je ve skutečnosti, že dítě nemá správně uložen celý fonologický systém. Špatně proto odlišuje podobně znějící hlásky a tedy i podobně znějící slova.

Druhá věc je, že jazyk je komplexní systém, kde jednotlivé složky nejsou oddělené, ale naopak se neustále vzájemně ovlivňují. Je-li deficit v jedné z oblastí, má to vliv na ostatní roviny jazyka. Například když správně nerozlišujete jednotlivé hlásky, nemůžete dobře rozlišovat význam podobně znějících slov, tzv. fonologických sousedů (les-pes-ples-ves-vůz...), což má samozřejmě vliv na slovní zásobu a ta zase na stavbu věty atd. Podobně je tomu s výslovností: pakliže dítě dobře nevyslovuje hlásky, je pro něj obtížné je ve slově rozpoznat a naopak. Vzájemnou provázanost vidíme také

PhDr. Miroslava Schöffelová

se narodila v roce 1982. Je absolventkou oboru psychologie – speciální pedagogika a oboru speciální pedagogika – učitelství na speciálních školách na Pedagogické fakultě UK v Praze. V roce 2013 dokončila doktorské studium v oboru psychologie – logopedie. Dlouhodobě pracuje s dětmi předškolního a školního věku a s dětmi se speciálními potřebami, mj. metodou tréninku jazykových schopností podle D. B. Elkonina. Je spoluautorkou Tréninku jazykových schopností podle Elkonina (Mikulajová, Schöffelová, Tokárová, Dostálová, 2015).

5. ročník veletrhu

Vše pro školy & školky

doplňný o program s akreditací MŠMT

9. a 10. listopadu 2017 / 8-17 hodin

Kongresové centrum Hotelu Olympik

U Sluncové 14A | Praha 8

VIP VSTUPENKA

Tato vstupenka Vám umožňuje:

navštívit veletržní část akce | zapojit se do doprovodného programu | účastnit se losování tomboly

Více informací a časový harmonogram doprovodného programu na www.vseproskolyaskolky.cz

Vstupenka je platná po registraci na www.vseproskolyaskolky.cz/registrace nebo telefonicky na 733 424 720

Pořadatel: Vše pro školy s.r.o., Matůškova 797/5, 149 00 Praha 4, IČO: 05765790, DIČ: CZ05765790

zde vystřihněte

vše PRO ŠKOLY & ŠKOLKY

www.vseproskolyaskolky.cz

Generální partner akce

výukové hračky pro děti od 2 let

Tuto část vstupenky je možné na registraci vyměnit za lístek do TOMBOLY.

při tréninku fonemického uvědomování, při kterém se zlepšuje také index dyslálie, tedy to, jak dítě vyslovuje. Navíc můžeme „online“ sledovat, jak si postupně dítě svou chybnou výslovnost uvědomuje, například říká stále „lyba“, ale ví, že chce říci „ryba“. A tak když po něm zopakujete: „Myslíš lyba?“, odpoví vám: „Ne lyba, ale lyba.“

A co budoucí čtení?

Pokud dítě neví, jaké hlásky jsou ve slově pes, jen těžko může slovo správně napsat. Jednotlivé grafémy neboli písmena mají nasednout na hlásky, které je dítě schopné ve slově identifikovat. Pokud nerozliší jednotlivé hlásky, pletou se mu, neví, kde se která nachází, pak se logicky dopouští typických dyslektických chyb – vynechávání, přehazování hlásek a podobně.

Pokud dítě nemá nějaký rozumový problém, tento proces se ve škole nastartuje, dítě se tím „prokouše“ a hláskovou analýzu a syntézu zvládne i s písmeny. Problém nastává, pokud je dítě ohroženo nějakým rizikem a nemá rozvinuté fonemické uvědomování. Potom písmena nasedají na hlásky jen velmi těžko. Nastávají pak potíže v podobě vynechávání nebo záměn hlásek.

V souvislosti se seznamováním předškolních dětí s cizím jazykem se mluví o fonetickém sítu, o tom, že malé děti dokážou naposlouchat správnou výslovnost. Jak to je v případě, že dítě nerozpoznává hlásky ve své mateřštině?

Děti naposlouchávají jazyk i ve své mateřštině, učí se mluvit tím, že nás poslouchají. Pokud má dítě v této oblasti problém, typicky

Semináře s akreditací MŠMT, které proběhnou v rámci akce Vše pro školy & školky:

9. 11. 2017 / 8-16 hod. / 600 Kč*

Dítě s opožděným vývojem řeči v MŠ

9. 11. 2017 / 8-16 hod. / 1 490 Kč*

Využití her při práci se třídou

9. 11. 2017 / 8-16 hod. / 1 490 Kč*

Cvičení a techniky nápravy specifických poruch učení

10. 11. 2017 / 8-16 hod. / 1 490 Kč*

Aktuální stav školské legislativy

10. 11. 2017 / 8-16 hod. / 1 490 Kč*

Už půjdu do školy, školní zralost dítěte

10. 11. 2017 / 8-16 hod. / 1 490 Kč*

Jak pomoci dětem s ADHD a ADD / Jak pomoci autistickým dětem

10. 11. 2017 / 8-16 hod. / 1 490 Kč*

Moderní deskové hry a klíčové kompetence

* cena je vč. certifikátu, občerstvení, oběda formou rautu, lístku do tomboly, vstupenky na veletržní část akce a u témat 2 a 7 hry od firmy Albi. Více informací a přihláškové formuláře na www.vseproskolyaskolky.cz v záložce Konference nebo telefonicky na 733 424 720.

v případě dysfázie, a nerozlišuje hlásky ve svém rodném jazyce, je jasné, že se nenaučí dobře mluvit, a tím pádem ani číst a psát. V takovém případě bych tedy nespěchala, protože podobné problémy by nastaly i v cizím jazyce.

U zdravých dětí bych ale řekla: „Dobře, pojďme je vyučovat cizímu jazyku už v brzkém věku.“ Fonologický systém je po narození úplně otevřený, takže když se narodím v Anglii, perfektně se naučím fonologický systém angličtiny, a když se narodím tady, perfektně se naučím systém češtiny. A fonologický systém se uzavírá postupně, není to tak, že by se uzavřel najednou a v jeden den. Když se pak jako dospělá budete učit francouzsky, nikdy se francouzské „r“ nenaučíte tak, aby to bylo úplně bez přízvuku. Jazykáři proto „tlačí“ na to, aby se cizí jazyk začal učit co nejdříve. Byla bych ale velmi opatrná u dětí s jakýmkoliv rizikem v oblasti jazyka.

Jak můžeme rozlišování hlásek rozvíjet? Přece si ve třídě nevezmu děti a neřeknu jim: „Teď jdeme cvičit fonematische uvědomování.“

S tím plně souhlasím. Je nutné pojmut to jako hru. Na rozvoj fonematische uvědomování existuje ucelená metodika, která byla pro češtinu adaptována z původní ruské metodiky profesora Elkonina a která respektuje vývoj dětí. V této metodice je systematicky trénováno fonematische uvědomování podle vývojových zákonitostí, tedy od nejjednoduššího po nejtěžší. Celý tento systematický trénink je zakomponován do hry. Jedná se o putování krajinou slov a hlásek, ve které se děti setkávají s různými pohádkovými bytostmi, například s Mistrem Slabikou. Mistrem Délkou nebo Hlásulkami, které je učí nové dovednosti, jimiž jsou například rozlišování délky slabik a první hlásky.

Bylo by možné, abych fonematische uvědomování rozvíjela i při běžných hrách s dětmi?

Ano, určitě. Ostatně rodiče to dělají naprosto spontánně při hříčkách jako „paci, paci, pacičky“ a podobných. Další možností je slovní fotbal či tajná řeč, při které dítě vyměňuje například první hlásku v každém slově. Dobré jsou i „zpívančky“, kdy například v písni Holka modrooká měníme hlásky a zpíváme „hilki midriiki nisidivi i pitiki...“ Dítě si přitom uvědomuje, že nějak mění formu slov, a rozvíjí si fonematische uvědomování.

Pokud se jedná o dítě, které nemá žádný vývojový problém a rodiče i pedagogové v mateřské škole tuto oblast rozvíjejí, může tato spontánní činnost dítěti

stačit jako příprava na školu. Pomocí těchto her a aktivit ale nerozvíjíme fonematische uvědomování systematicky jako celek. U dětí s rizikem je proto vhodné zařadit cílený trénink.

Co bych k tomu, abych rozvíjela fonematische uvědomování předškoláků, potřebovala?

Aby nácvik probíhal skutečně systematicky a správně, je nutné mít určité povědomí jednak o vývoji jazyka, jednak o určitých jazykových jevech v češtině. Zmíněný trénink už má všechny tyto věci ohlédané, takže není nutné se při práci s ním těmito věcmi zabývat. I při práci s touto metodikou je však vhodné mít určité znalosti o teoretickém opodstatnění takového tréninku a nutný je samozřejmě také určitý pedagogický cit a takt, stejně jako pro jakoukoliv jinou práci s dětmi.

Jak mohou fonematische rozlišování podpořit rodiče?

Tak, že budou s dětmi hrát podobné hry, jaké jsem jmenovala. Vhodné jsou hry se

slovy a také je dobré dětem číst. To vše se pak vzájemně podporuje. Rodičům bych rovněž doporučovala, aby sledovali jazykový vývoj svých dětí. Obzvláště tehdy, pokud mají nějaké obavy a také pokud sami měli v této oblasti obtíže. Pokud si uvědomí, že se rýsuje nějaký problém, měli by dítě včas dovést k odborníkovi. Měl by to být v ideálním případě logoped, který provede diagnostiku jazykového vývoje dítěte, jakmile rodiče přijdou s podezřením na nějaký problém. Určitě by neměli čekat až do školního věku. ■

Mgr. Marie Těthalová
Foto Jan Ctibor

Knižní tip

Není hláska jako hláska

Pracovní sešit je určen předškolním dětem, které mají problémy se sluchovou diferenciací. Jejich řeč je hůře srozumitelná pro mnohočetnou dyslalii neboli patlavost. Tyto děti mluví často rychle, bez sluchové kontroly, nedokážou opravit svůj vlastní nesprávný řečový projev. Nepoužívají hlásky, které se již u logopeda naučily. Knihu napsala klinická logopedka Kateřina Slezáková, ilustrace jsou dílem Patricie Koubské a publikaci pořídíte na obchod.portal.cz.